

asszony-életútból? A hagyomány normái között meghúzódot, az attól elrugaszkodót, a városba költözőt, a cselédnek állót? Ki a jellemzőbb: az-e, aki benne marad abban, amiben felnőtt, hogy aztán magányosan várja hazalátogató gyermekeit és unokáit, vagy az, aki tevékeny részt vállal egy új társadalmi rendszer, egy új ideológia hódító terjeszkedésében? Vannak-e érvényesen és felmutathatóan tipikusnak mondható életutak? Vállalható-e a kiemelés kockázata, egyetlen élet tárgyiasítása kiállítási eszközökkel?

Fiatál székelyföldi muzeológusok (Miklós Zoltán, Kinda István, Vajda András, Szócs Levente, Salló Szilárd) hozták létre az ANNA című néprajzi kiállítást Székelyudvarhelyen, amely 2017 novemberétől 2018 áprilisáig a Nemzeti Múzeumban látható (jegyezzük meg, ilyen vendégkiállításra 1920 óta még nem volt példa). Székelyföld: klasszikus néprajzi gyűjtőterület, ahol másfél évszázada folklórkutatók és muzeológusok felhalmozták mindazt, amivel aztán a nagyközönség is megismerkedhetett a klasszikus balladakincstől a csergékig, a szólásoktól a festett bútorokig. A magunk módján mindnyájan „ismerjük” ezt a világot. A megszokott gondolkodási minták erősek, a sztereotípiák mindenütt fellelhetők, akár a rajongó nosztalgizálás, akár a csúfondáros lenézés környékén.

Sémáktól elszakadva a kiállítás kurátorai új lépésre szánták el magukat. Saját maguk komponáltak életutat, amelyhez nem egy, hanem sok életutat vettek alapul. S hogy a szerkesztés merészebb legyen: egy ponton két irányba gondolták tovább az életet, hogy egy harmadik merész döntés nyomán végül mindkettő ugyanoda érkezék meg: egy lakótelepi panellakásba, a szabvány bútorok közé, ahol már nem kell gondoskodni vízről-tűzifáról, teljes a komfort.

Az 1920-ban született lány a budapesti kiállításban tizenhét évesen kerül válaszút elé: megtartja vagy elveteti csábításból fogant gyermekét? Akárhogy lép, normaszegő és kivetett, aki boldog életre aligha számíthat. A család és a falu ítéletének súlya alatt csak rossz vagy még rosszabb megoldás adódik előtte. Az egyik folytatásban a gyermekét megtartó lány férjhez megy egy szomszéd falu vénlegényéhez, akit később annak rendje-módja szerint „elápol”, a kevés paraszti vagyont a kollektivizáláskor elveszik, a fiú pedig húsz évesen külföldre szökik; az asszony városba kerül, gyárban dolgozik, idős korát pedig magányosan éli egy panellakásban. A másik ágon a gyermekét elvetető lány cselédnek áll egy kolozsvári polgárcsaládnál, akiket 1944-ben elhurcolnak, ő pedig beáll az elvtársak közé, brosúrákat olvas, téeszt szervez, íróasztalhoz ül — aztán ő is bekerül a panellakás komfortjába. Udvarhe-

lyen ANNA még másról döntött: a gyerek sorsát a bába „elrendezte”, s az volt a kérdés, falujában marad-e vagy városra megy. A budapesti kiállítás a hangsúlyt korábbra helyezte, itt már nem falu-város, hanem élet-halál között kell választani.

A kiállításban „tipikus” tárgyi környezeteket láthatunk. A kezdő székelykapu megadja az alaphangot; a gyerekkor jelzésszerű bemutatása után a csűrben pörög-forog a tánc, megtörténik a csábítás; a feszület és a térdeplő pedig az ártatlan élet elhagyása, a tragédia kezdete. Tovább az egyik irányba tágas polgári ebédlőbe érünk, az asztalt gondos kezek terítik meg és merik tányérba a gőzölgő levest. A komódon ott ül a sárga csillagos játék maci, odébb az útra készített bőröndök. A sarokban cselédszoba: ágy, mosdótál, éjjeliszekrény. A válaszúton a másik irányba indulva parasztház szobája fogad, a tűzhelyben piroslik a láng, s az asztalt itt is éppúgy megterítik. Az „idilli” környezetek nemcsak személyes, hanem társadalmi összeomlásban folytatódhatnak: az elvtársak világa a plakátokban, brosúrákban, a hivatali íróasztalban; a rekvirálás és kollektivizálás világa az elhurcolásra összehordott zsákokban, megpakolt szekérben, majd kis átmenet után következik a végállomás, a magány, ahol már senki sem terít asztalt.

A kiállítást nem szakítja meg felirat, az életút részleteit a látogató fülhallgatón hallgathatja (Bocskor Bíborka hangján). Kétségtelen, hogy egy ‘tipikusnak’ szánt életút olykor némileg sematikusnak érződik, de biztos, hogy minden eleme a valóság rögzös darabjaiból van összerakva, sehol sem hőkkenünk meg, hogy ez más ‘sok’. Aki pedig kijön, eltöprenghet rajta, hol vannak az élet súlyos válaszútjai? Mi következik a nem kívánt gyerek melletti vagy elleni, meg nem változtatható döntés, a női élet igazi útkereszteződése után? Milyen súlyosak a felnevelő család és falu ítéletei, ha ezen a ponton semmilyen megértésre nem számíthat a magát megadó fiatal? Marad-e szabadság, vagy csak a kényszerpályák? Hová lesz az életút egysége, felvállalható teljessége? Milyen drámai módon találkozik össze a két életút a magányban, ahol a komfort bizony csekély vigasz. S ha fel is hangzik az ima — milyen kiáltóan kimarad mindebből a megváltás... (A kiállítás április 29-ig tekinthető meg.)

MOHAY TAMÁS

HEGEDÚS GYÖNGYI: A PONT FELETT

Találkoztam a kor emberével, és köszöni szépen, ő nagyon jól van. Tudja, hogy a Nap nem egy istenség, ami minden reggel a tengerből születik

újjá, és tudja, hogy a fény sem több, mint fotonok áramlása a térben, tudja, hogy testi jellemvonásait genetikai állománya alakította ki, és tudja, hogy depressziója a szervezetében lévő hormonok gonosz játéka csupán. Tudja, hogy jelleme személyiségfejlődésének eredménye, melyet a pszichológusok már régen leírtak, hogy álmai csak agyának regenerálódási folyamatainak melléktermékei, tudja, hogy a vallás nem több, mint evolúciós szükségszerűség, és nincsenek titkos lények az erdő mélyén, de még az űr mélyeiben sem. Nem is törődik tehát sok mindennel, egészen addig, míg be nem következik az elkerülhetetlen zuhanás, amikor rájön, hogy mindebbe nem lehet belekapaszkodni, nincs vigasz és támasz a mítosz nélküli univerzumban, s akkor megtapasztalja azt a meredélyt, ami azelőtt is ott volt, csak elmagyarázott felette. Hegedűs Gyöngyi első kötete egy olyan korban íródott, melyben a vallás és a költészet hagyományos formái mintha nem bírnának életalakító érvénnyel, és ahol szükség van új képzetekre és formákra, hogy felismerjük, hogy a megragadhatatlan mélység nem tűnt el a világunkból, csak máshova helyeződött. *A pont felett* című kötet mintha ezt a mélységet kutatná technokrata világunk áramaiban.

Hegedűs Gyöngyi négygyermekes édesanya, fotós és orvos, így élete bőséges anyagot nyújthat költészetének, mely nem hunyja be a szemét az élet szenvedései előtt sem. Első kötete nem szokványos első kötet. Nem igyekszik bizonyítani rátermettségét, nem villogtatja nyelvi leleményét feleslegesen, és hiányoznak kötetéből azok a fiatalos ömlengések is, melyek fiatalabb pályatársai szárnypróbálgatásaiban azért néha felütik a fejüket. Éppen ellenkezőleg, Hegedűs Gyöngyi kötete érett készségről és tudatosságról vall, a tematikus ciklusokba rendezett versek célirányosan haladnak egy olyan mondandó felé, melyet másképpen megragadni nem lehet, csak éppen így, ezekkel a versekkel. Ezeknek a költeményeknek tehát rendeltetésük, hivatásuk van, mely messze túlmutat a szavak tetszetős játékán.

Az első, ami talán legelőször szemet szúr a kötet olvasásakor, az egy meglehetősen furcsa jelenség, még pedig az, hogy csaknem minden versnek az egyik sora így hangzik: „nasztaszja filippovna”. Ez a név ismerősen csenghet azoknak, akik ismerik Dosztojevszkij műveit, hiszen Nasztaszja Filippovna *A félkegyelmű* egy botrányos és tragikus nőfigurája. Persze itt nem is a megszólított van a hangsúly, hanem azon, aki beszél, azaz aki megszólít, tehát maga a félkegyelmű, a már-már bárgyúságig jóságos és naivan türelmes Miskin herceg. A költemények

ehhez a fiktív figurához tartoznak, az ő gondolatait tolmácsolják. Azt a szellemi kincset, amit Dosztojevszkij létrehozott az egyik legnagyobb regényében, Hegedűs Gyöngyi újrahasonosítja, nem kis rafinériával. Míhelyst elhangzik a költeményekben a „nasztaszja filippovna” név (mely idővel név helyett pusztá jellé alakul), teljesen megváltozik a szöveg modalitása, akusztikája. Ami előtte furcsa irodalmiságnak, merész képzettársításnak tűnt, az a naiv és örökké csodálkozó, idegbajos herceg szájából valódi léttapasztalattá válik, hiszen neki nem érdeke bármi irodalmit létrehozni. Ugyanakkor emlékeztet Miskin herceg hangja arra is, hogy ezek a költemények nem tét nélkül valók, hanem emberi sorskérdésekről szólnak, emberi helyzetek és valódi találkozások folyamányai, nem légtüres térben lebegő nyelvi objektumok. Hegedűs Gyöngyi jó arányérzékkel helyezte el verseiben ezt az utalást, némely költeménye éppen mielőtt elkezdene laposodni, a név beszúrásával újraéltelmezi magát és tánra perdül.

A kötet alaptapasztalata a zuhanás. Az a zuhanás, amit az ember akkor él át, amikor valami veszteség éri, egy haláleset, egy szakítás, kiábrándulás a hitéből, de mindenképpen valami olyan élmény, ami meginogtatja biztonságos univerzumának illúzióját, amikor kivattázott világában felismeri az éles sarkokat. A zuhanás utáni nyelv talán nem is annyira beszéd, mint inkább döbönt csend. A *téli avar* című ciklusban (mely már eleve a halált, az elmúlást asszociálja) a címadó versben így ír: „az elengedett levél, / egy zuhanás utáni nyelven, / az elnémult fával tovább beszél” (*téli avar*, 6). A halál elnémítja az embert, és éppen, mint a fa, némaságával tovább beszél. Persze a költő nem hallgathat a végtelenségig, hiszen dolga éppen az, hogy képeket adjon olyan tapasztalatok megértéséhez, melyek fölött kikopott frázisainkkal nem tudunk úrrá lenni. Hegedűs Gyöngyi költészete nem holmi szócsűrés és mondatcsavarás, hiszen célja nem kevesebb, mint hogy elvégezze azt a lelki gyakorlatot, melyben értelmet ad az időnek, a szenvedésnek, hogy rituálétlan világunkban úgy teremtsen újja a nyelvet, hogy a költemény szertartásában mégis helyükre zökkenjenek a dolgok. A teljességből való kitaszítottságunk hétköznapi gyászmunkájának feldíszletezését végzi el egy-egy költeményben, és ehhez minden kreativitását latba kell vetnie. Talán ezért mondja, hogy „...a teremtés / isten gyászmunkája...” (*a legnagyobb felbontású kép*, 57).

A kötet maga is főképpen a gyász képzetkörét hordozza, és mint gyászmunka egyben teremtés is. Költészettani szempontból szórványosan rimelő szabadversekről van szó, Hegedűs Gyöngyi

nem akar a forma virtuóza lenni, legalábbis nem olyan módon, mint mondjuk Weöres Sándor, de ez merőben felesleges is volna, hiszen költeményei nem hangzásukkal, zenéjükkel akarják levenni az olvasót a lábáról. Ez a költészet olyan nevekkel tart rokonságot, mint Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes és a nemrég elhunyt Borbély Szilárd. Ezeknek a szövegeknek a struktúrájára igaz, hogy miközben széltében szűkszávúak, szikarak, felfele nyitottak. A felfele való nyitottság olyan képeken keresztül valósul meg, melyek egy bizonyos határon túli területre utalnak, magasságra, mélységre, messzeségre, ahova nincs bejárásunk és csak sejtéseink lehetnek róla. Ilyen terület például a nyelven kívüli világ, az a tudattér, ahova racionális gondolkodásunk nem juthat el: „tudom, nasztaszja filippovna, / mely szavakat kellene / visszavonom, mint tengert / egy ismeretlen hold. nem hallgatásig, hanem / beszéd előtti hangok morajlásáig...” (*ismeretlen hold*, 30). Ugyanezt a világot keresi *tengerszint alatt* (53), a *harangzúgás előtti időben* (13), az *álmom vízgyűjtő területén* (19), de a *fény hangalakjában* (48) is. Általában mondható, hogy nagy szolgálatot tesz azzal, hogy az ember ismeretlenség-tapasztalatát újabb és újabb képekkel próbálja megragadni egészen eljutva a paradoxonokig: „van, hogy a hallgatás / súlyos testi sértés” (*napjaimon túl*, 10), „nem volt zuhanás az esésben” (*a másik váz*, 33), ez itt különösen szép: „...felejthetetlen, mert nincs / róla emlékem. mint egy-egy / verssor, ami rögzíthetetlen...” (*félúton*, 52). Hegedűs Gyöngyi kötetét az teszi igazán maivá és aktuálissá, hogy istenkeresését nem korlátozza hagyományos fogalmakra, képzetekre, mert tudja, hogy a lélek minden tárgyban megtalálható, minden korban és időben érvényes. A legizgalmasabbak azok a képei, melyekben egy spirituális tapasztalatot egy modern tárgyban vagy egy tudományos, informatikus kifejezésben juttat kifejezésre, ezzel is utalva rá, hogy korántsem idejétmúlt az emberi hit: „...a lélek hasadó / anyag...” (*a kárpit közepe*, 23), „a tömörítő erő veszett el, / mi megtartja istent sejszinten.” (*az angyalok biohasznosulása*, 29), „a harag / angyali kiterjesztés” (*ismeretlen hold*, 30), kozmikus távlatokat is megüt: „az ürbe minden ajtó befelé nyílik.” (*szoktatja szemeim*, 47), és itt egy nagyon mai kép: „a papír nem ismeri a monitorcsendet”. Talán mindezzel azt akarja Hegedűs Gyöngyi érzékeltetni, hogy spiritualitás nemcsak gyertyafény mellett lehetséges, hiszen a mai tárgyainkban ugyanannyi a lélek, mint a régiakban.

Alkotóművészként Hegedűs Gyöngyinek távolságtartó viszonya van a hagyománnyal és a vallással, miközben sokat merít mindkettőből. Nyilván ő is úgy van ezzel, mint egyik versének

repülő állatai: „a madarak csak annyival repülnek / a víz felett, / hogy ne szakadjanak el / egyik elemtől sem” (*hitvallás nélkül*, 39). Ezt és sok más kifejthetnénk még e rendkívüli kötetéről, hiszen sok versében találunk még olyan kincseket, melyeket nem tudtam bemutatni, de zárásképpen álljon itt az a néhány sor csupán, melyben a költő ars poeticáját vélem felfedezni, azt a hitet, hogy a mindennapok és a válásos szertartások is gyászosan üresek és idegenek maradnak költői hajlam nélkül, mely mindig szabálytalan és igaz: „mióta meghalt a költő, / tragikus hirtelenség az idő. / halálának nincsenek kerek évfordulói. / hisz mindig prímsszámokkal üzent. / az élőknek. míg földön kívüliek. / úrnapja van / minden vasárnap” (*kimegy a képből*, 73). (*Új Forrás Könyvek*, Tata, 2017)

PÁLI ATTILA

PATAK MÁRTA: ENYHÍTŐ KÖRÜLMÉNYEK KÖZÖTT

Patak Márta legújabb kötete, a novelláit tartalmazó *Enyhítő körülmények között* 2017-es megjelenése előtt regénnyel jelentkezett (*A test mindent tud*, 2015), önálló szépírói tevékenysége mellett pedig főként spanyol nyelvű szerzők fordításával foglalkozik. E kötet tematikailag igen széles palettát fog át, de elbeszéléseinek főhősei, narrátorai is változatosak: minden életkor és nem képviselteti magát, gyermekektől az idős emberekig.

A szerző nagy empátiával, sokszor rendkívül életszerűen alkotja meg a legkülönbözőbb karakterek élethelyzeteit. A szövegekben ennek köszönhetően nem mindennapi, vagy éppen ellenkezőleg, sokszor egészen mindennapi személyiségekkel, helyzetekkel, sorsokkal, bűnökkel, enyhítő és súlyosbító körülményekkel is megismerkedhetünk. Valami közös azért mégis akad a történetek többségében, a lelki vagy fizikai fájdalom, szenvedés, a kiszolgáltatottság vagy épp a bűntudat változatos formákban, élethelyzetekben nyilvánul meg az elbeszélésekben.

Az *Enyhítő körülmények között* novelláinak látószövege leginkább a személyes szférák perspektívájára nyílik rá, azaz a beszédhelyzetek kereteit rendszerint leginkább a szereplők, narrátorok élettere vagy tudatuk belső tere jelenti, de még ez sem tekinthető kizárólagosnak. A történetek többsége a jelenben játszódik — legalábbis játszódhatna —, van, ahol viszont sötét háttérként megjelenik a történelem, mint a délszláv háború elől menekülő magyar katonafiúk történetében, a *Két dezertőrben* vagy az abszurd hangulatú, 56-os tematikájú *Rekontrában*.